

Наставном и научном већу

Филозофског факултета

Београд

Изабрани одлуком Наставног и научног већа Филозофског факултета у Београду у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *Српска државна стража 1942 – 1944*, кандидата Небојше Стамболије, слободни смо да поднесемо следећи

Р Е Ф Е Р А Т

Основни подаци о кандидату

Небојша Стамболија рођен је 22. новембра 1982. у Сиску. Основну школу и гимназију завршио у Крушевцу. Дипломирао је 2006. године на Департману за историју Филозофског факултета у Нишу. Децембра 2007. уписао докторске студије историје на Катедри за историју Југославије Филозофског факултета Универзитета у Београду. Од фебруара 2008. до јуна 2012. био је стипендиста Министарства науке и Фондације за развој научног и уметничког подмлатка при Министарству просвете. Од јула 2012. запослен у Институту за савремену историју.

Небојша Стамболија је, заједно са колегама Срђаном Цветковићем и Радетом Ристановићем, аутор књиге *Колаборационисти пред судом Озне. Саслушања Милана Недића, Драгомира Јовановића, Танасија Динића и Косте Мушицког пред органима ОЗНЕ* (Београд 2018, стр. 1–582.) У претходном периоду објавио је у научним и стручним часописима 26 радова тематски посвећених проблематици рата, делатности Српске државне страже, историји медицине, ратним приликама на Косову и Метохији, историји идеолошки сучељених војних формација у рату, личностима историје, југословенско – пољским односима, историји физичке културе, српско – хрватским односима и друго. Писац је више енциклопедијских одредница и уредник енциклопедијских издања које је објављивао Институт за савремену историју. Небојша Стамболија је, такође, био уредник више зборника радова посвећених конференцијама српских и пољских историчара. До сада је учествовао у раду пет међународних научних скупова одржаних у земљи и иностранству.

Предмет и циљ истраживања

Предмет истраживања коме је посвећена докторска дисертација колеге Небојше Стамболије је делатност Српске државне страже у годинама 1942 – 1944. У питању је тема која до сада није целовито и систематично истраживана, чему не противречи чињеница да је било радова у којима је она узгредно и фрагментарно обрађивана, често контроверзно интерпретирана, идеолошки вреднована, али не и целовито и кохерентно истраживана и сагледана, нити пропраћена уочавањем сложених и слојевитих друштвено-историјских процеса унутар којих је Српска државна стража формирана и деловала. Промене до којих је дошло 90-их година XX века снажно су утицале на промену мисли о друштву, па тако и на слику прошлости која је изнова, под утицајем политике, доживела извесну ненаучну ревизију. Настојања да се у интересу нове политике и дела снага које су је на друштвеној сцени репрезентовале промени историјска слика прошлости, резултирала су појавом идеологизоване литературе пуне политичких вредносних судова, нових интерпретација, радикалних обрта у тумачењу прошлости, методолошких поступака који нису својствени научном приступу теми. Тим ненаучним поступком радикално је мењана већ постојећа, такође идеологијом „натопљена“ слика колаборационистичког режима у Србији и улоге квислиншких формација у рату. Оптерећеност политичким и идеолошким учинила је да та „нова“ литература најчешће није била у стању да издржи научну критику историчара посвећених истраживањима и научној обради теме.

Предмет истраживања које је обавио колега Стамболија је садржан у настојању аутора да целовито истражи не само функционисање једне војне формације, већ проговори о широком тематском кругу питања везаних за војне, политичке, идеолошке, економске прилике карактеристичне за окупирану Србију у годинама 1942–1944. Томе треба додати и питање колаборације и делатност квислиншких снага. Како је Српска државна стража била војна формација формирана почетком 1942. године од делова жандармерије и полиције колаборационистичког режима на чијем је челу био Милан Недић, један од предмета истраживања колеге Стамболије је било и уочавање конкретних потреба окупационе управе у Србији за формирањем војне јединице која би се супротстављала устаничким снагама антифашистичке оријентације у окупираној Србији. Из тих разлога предмет дисертације колеге Стамболије био је упоредно сагледавање процеса који су: дефинисали природу окупационог режима у Србији и водили формирању и организовању војне формације каква је Српска државна стража;

утицали на њену структуру, војне ефективе, наоружаност и целокупну војно-полицијску делатност; одређивали место коју је та војна формација имала у окупационој власти, улогу коју је преузела у последњим месецима рата; вредновали историјски учинак формације и профил људи који су је водили. Један од предмета истраживања која је колега Стамболија обавио било је и дефинисање задатака које је Српска државна стража требало да обавља у окупационом режиму, идентификовање позиције коју је имала, реконструисање односа које је успоставила са осталим окупационим, колаборационистичким и квислиншким формацијама. Место некадашњих војних и полицијских структура у Српској државној стражи још један је од предмета истраживања колеге Стамболије.

Примарни циљ истраживања која је кандидат обавио био је реконструкција организационе структуре Српске државне страже, идентификовање њеног идеолошког профила, начина регрутовања бораца, свеукупног војно-полицијског деловања, улоге у окупационом и квислиншком систему, као и места у акцијама немачких окупационих власти. На тај начин кандидат је био у прилици да сагледа друштво Србије у рату и природу колаборационистичког и квислиншког режима. Један од циљева ове докторске дисертације је био и утврђивање степена подређености Српске државне страже окупационој власти, као и одређивање оних области деловања у којима је та војно-полицијска групација имала извесну самосталност. Циљ је аутора био и да критички провери покушаје оправдавања колаборационистичке и квислиншке политике „егзистенцијалним разлозима“ очувања српског народа, идентификује размере учињених злочина, утврди њихове наредбодавце и извршиоце. Међу циљевима истраживања свакако је било и настојање утврђивања односа које је Српска државна стража успоставила са ројалистичким покретом отпора у Србији.

Метод истраживања

Колега Стамболија је приликом израде докторске дисертације превасходно био упућен на историјски метод обраде материје. Тамо где је то било потребно користио је и методе других друштвених и хуманистичких наука.

Своје анализе и закључке аутор је засновао на богатој и по типу, садржају и квалитету разноврсној архивској грађи похрањеној у Војном архиву у Београду, Архиву

Србије, Архиву Југославије, Историјском архиву Београда, Дипломатском архиву МИП Републике Србије, Историјском архиву Крушевца, Историјском архиву Ниша... У анализама историјских садржаја колега Стамболија је архивску грађу комбиновао са садржајима објављених историјских извора (нормативни извештаји, извештаји војних команди, одлуке, извештаји и наредбе окупационих, колаборационистичких и квислиншких власти, стенограми, белешке, елаборати...). Упоредо са тим користио је дневну и недељну штампу и периодику. Од важности за тему били су и мемоарски извори. Дужна пажња је посвећена публицистици, историографској литератури, радовима правног и економског садржаја објављеним у земљи и иностранству. Све наведено омогућило је високи степен истражености теме што представља важну карактеристику ове докторске дисертације. У сазнајном смислу докторска дисертација колега Стамболије помера границе наших досадашњих сазнања, јасно говори о режиму на чијем је челу био Милан Недић, карактеру окупације, суштини и размерама колаборације, структури војне формације, учињеним злочинима.

Основне хипотезе

Своја истраживања колега Стамболија је засновао на више хипотеза. Његова је претпоставка да је Српска државна стража формирана у тренутку када долази до промене у „безбедносној хијерархији“ немачког окупационог апарата и да је образовање ове војно-полицијске формације директно повезано са том променом. Хипотеза је кандидата да је формирање те специфичне војно – полицијске формације било последица процене немачке окупационе власти да ће она бити безбедносно поузданија и борбено јача од дотадашње жандармерије и постојећих оружаних одреда у служби окупационе власти. Део претпоставки аутор је засновао на ставу да је идеолошка основа Српске државне страже почивала на колаборационистичком концепту конзервативне и профашистичке политике коју је водила влада на чијем је челу био Милан Недић. Истраживање је засновано на хипотези да је Српска државна стража по месту у окупационом систему, идеолошком профилу, ратном учинку у потпуности служила интересима окупатора коме је, уз остало, била и подређена (Градска и Пољска стража генералу Мајснеру, а специјална Гранична стража специјалном опуномоћенику Трећег рајха за привреду Нојхаузену). Хипотеза је кандидата да су многи представници Српске државне страже одржавали јавне и тајне

контакте и сарађивали са ројалистичким покретом отпора на чијем је челу био генерал Михаиловић и да је та сарадња у појединим годинама била у опреци са званичним ставом колаборационистичке власти. Колега Стамболија је, такође, сматрао да су током ратних година припадници Српске државне страже починили бројне злочине на територији Србије и над српским народом. То није у колизији са хипотезом да су одреди Српске граничне страже учествовали у спасавању избеглица из НДХ и других подручја на којима је српски народ био изложен геноциду. Хипотеза кандидата је да је функција Српске државне страже, пре свега, била у спречавању напада устаничких и партизанских снага и чувању подручја и објеката „од изузетног значаја“ за окупаторску власт (пруге, рудници, фабрике, државне зграда...), али да је развој догађаја утицао да се њихова улога мења и проширује на хапшења, прогоне, ликвидацију свих оних које је окупатор означио претњом за успостављени поредак и српску колаборационистичку власт. Хипотеза је кандидата да окупатор Српску државну стражу није сматрао поузданом војном формацијом и да јој је, у складу са тим, исказивао „адекватно“ поверење. Наведене претпоставке обављена истраживања су потврдила, а делом кориговала и надоградила.

Опис садржаја докторске дисертације

О истраживачким интересовањима колеге Небојше Стамболије речито говори структура докторске дисертације **„Српска државна стража 1942 – 1944“** у којој, поред предговора, уводног дела, закључка, пописа извора и литературе доминира шест хронолошко – тематских поглавља.

У предговору докторске дисертације кандидат се критички одредио према коришћеним објављеним и необјављеним изворима, мемоаристици, штампи и периодици и историографској литератури. Указао је на вишеструко сложен задатак који је настојао да реши, као и на бројне предрасуде, контроверзе, стереотипе који „прекривају“ тему каква је **„Српска државна стража 1942-1944“**, а које своје упориште имају у селективно коришћеним историјским изворима, идеологизованим пројекцијама прошлости, „лаким“ исполитизованим одговорима, недостатку истраживања и недовољном знању која се у струци историчаревој стичу једино кроз мукотрпна архивска истраживања и критичко читање сабраних историјских извора и

постојеће литературе. У тим деловима текста колега Стамболија је вредновао коришћену необјављену грађу и указао на вредност докумената похрањених у више архива и десетинама архивских фондова и збирки. Кандидат је темељно сагледао значај објављених историјских извора општег и локалног карактера. Указао је на изворни значај штампе и периодике која је у ратним околностима имала изразити пропагандни карактер и била изложена цензури. Прецизно је вредновао постојећу историографску литературу и одредио се према разуђеној структури докторске дисертације (садржи 6 поглавља и 65 потпоглавља).

У уводном делу рада, насловљеном *Србија под окупацијом крајем 1941. и почетком 1942. године*, кандидат је анализирао кључне појаве и процесе који мноштву појединачних догађаја који су се одиграли у периоду од пуча извршеног 27. марта 1941. године и почетка рата из априла 1941. године, до стварања Српске државне страже марта 1942. године, дају смисао. Пажњу је посветио успостављању немачке окупационе управе и формирању Савета комесара. Темељно је анализирао немачки окупациони систем и место домаћих квислиншких формација у њему. Посебно је обрадио: стање у Србији које је претходило устанку; сам устанак који је био плод делатности два антифашистичка покрета – партизанског и четничког; појачану репресију која је представљала одговор окупатора на устанак, а у којој су учествовале и колаборационистичке и квислиншке јединице (пре свега жандармерија и оружани одреди). Колега Стамболија је реконструисао процес унутар кога је формирана Влада националног спаса на чијем је челу био генерал Милан Недић. У том контексту сагледао је оружану силу Недићеве управе и указао на узроке и циљеве њене реорганизације (јачање колаборационистичког система безбедности и оспособљавања тих формација да пруже адекватан отпор снагама које су подигле устанак и представљале претњу немачкој окупационој управи у Србији). Подједнаку пажњу колега Стамболија је посветио четничкој организацији Косте Пећанца и добровољачким одредима које је у највећем броју испуњавало чланство „Збора“ Димитрија Љотића. У посебној подцелини обрадио је офанзиву на устаничку територију и слом устанка.

Друго поглавље, под називом *Оснивање и организација Српске државне страже*, представља кључни део докторске дисертације колеге Стамболије и углавном је рађена на основу необјављене архивске грађе. У њему су најпре детаљно објашњене околности под којима је Српска државна стража формирана, као и улога немачких војних и окупационих власти у томе чину. У наведеном делу текста реконструисани су,

прецизније него што је то до сада чињено, сви видови (т.ј. оружани делови) Српске државне страже: Команда, Пољска стража, Градска стража, Гранична стража, Ватрогасна стража, Привредна полиција, Стража железничке безбедности, Моторизовани одред, батаљони и одреди при логору Бањица и Заводу за принудно васпитање у Смедеревској Паланци. Томе треба придодати и реконструкцију сваког постојећег одељења, као и посебних одсека са извесном самосталношћу у раду и мноштвом специфичних задужења. То је било могуће постићи само уз ослонац на пажљиво сагледавање целокупне наредбодавне активности окупационих власти, анализу правних прописа које су креирали колаборационистички органи, темељно упоређивање интерних аката Српске државне страже, реконструкцију формацијског састава и друго. Колега Стамболија је истражио комплетан састав Команде Српске државне страже и свих других видова њене организације, реконструисао формацију штабова (команде, одељења, отсеци, одељци, референти), указано на периодичне промене у персоналом и организационом саставу, структури и организацији појединих одељења, јасно приказао дужности, надлежности, делокруг рада, посебности сваке од постојећих организационих целина, као и оних који су их персонификовали (команданти, начелници, шефови, руководиоци појединих одељења, ...), прецизно одредио састав штабова и број људства у јединицама (око 80,32% отпада на пољску стражу). Обим обављеног посла омогућио је кандидату да се упусти у детаљнију упоредну квантитативну и персоналну анализу командног састава (чинови, године старости, место рођења, школовање, напредовање у служби, школска спрема, командне дужности, одговорност, физичке карактеристике...), као и анализу садржаја рада у конкретним условима, што је презентовано у последњем поглављу (шестом) докторске дисертације. На тај начин кандидат је успео да одбаци део стереотипа, контроверзи, паушалних оцена које се плету око историје Другог светског рата у Србији и Југославији и места које Српска државна стража имала у тој историји. Бројеви на које се кандидат позива су поуздани и увек када је то било могуће критички проверени.

Са подједнаком пажњом и прецизношћу колега Стамболија је реконструисао и службе које су деловале унутар Српске државне страже (судство, санитар, интендантура, музика, обавештајна служба...). Дао је персоналне податке о саставу судова и тужилаштва, регистровао организационе и персоналне промене настале у периоду 1942 – 1944, указао на обим рада тих институција. Истраживање је показало у којој су мери те институције и њихове мере и прописи биле важно средство Српске државне страже у одржавању морала и дисциплине својих припадника, утврђивању одговорности,

одређивању казни, вршењу службе по предвиђеним прописима, васпитању састава... Проговорио је о задужењима која је имао санитетски одсек и особље које је у њему било ангажовано и указао на значај хигијене и здравља и институција које су унутар Српске државне страже о томе бринуле. Пажњу је посветио организацији исхране и снабдевања. Истакао је значај послова на прибирању информација и улози коју је интерна обавештајна служба, потчињена и инструктирана од окупаторских власти, имала у свеукупним активностима Српске државне страже, посебно у идентификовању „непријатеља“ кога је требало елиминисати.

Истраживања су омогућила кандидату да свестрано сагледа територијалну структуру Српске државне страже и понуди вредне податке о формирању, организацији, надлежностима, персоналном саставу, статусу, бројном саставу, организационој и персоналној структури, безбедносним приликама, реорганизационим интервенцијама које су се тичале обласних, окружних, средњих команди Српске државне страже. Ти делови текста су допадљиво графички представљени. Садржај излагања колеге Стамболије је испуњен мноштвом биографија и кроки портрета „истакнутих учесника“ у догађајима (команданти, начелници, официри задужени за поједине дужности...). Вредна је пажње и анализа садржаја часописа „Гласник Српске државне страже“ који је, према замислима његових покретача, требало да служи националном и стручном васпитању и усавршавању припадника Српске државне страже. Истраживање је показало да је у питању публикација са изразитим пропагандним и идеолошким садржајем. Поглавље засвођује део посвећен школовању припадника Српске државне страже. О војном значају и пропагандно – идеолошком утицају тих установа на полазнике (35,7% официра и 52,4% подофицира и стражара похађало је ове школе) посредно је сведочио идеолошки профил и историјска улога припадника Српске државне страже.

У Трећем поглављу докторске дисертације, насловљеном *Српска државна стража – војно-полицијске активности*, аутор је комбиновао сазнања стечена у изворима о успостављању нове ратне формације и довршењу организације Српске државне страже (оно што је прокламовано), са њеним дејствима у конкретним условима окупиране Србије (оно што је стварно). У сегменту поглавља у коме пише о организационим питањима аутор указује на бројне проблеме, међу којима је посебно место имало одсуство дисциплине, однос надређености и подређености, штедња, попуњавање предвиђене формације, слаба опремљеност и наоружаност те војне формације. Са пажњом су пропраћене и прве оружане активности Српске државне

страже (акције у околини Ужица из марта 1941, обрачуни са мањим „комунистичким групама“ на терену, тзв. „Аћимовићева офанзива“) које су имале за циљ уништење партизанских јединица у јужној и југоисточној Србији. Истраживање је показало да су војне акције имале „половичан“, а често и „скроман успех“, што је најдиректније утицало на учесталу реорганизацију колаборационистичког безбедносног апарата. Од свог формирања СДС је била помоћна формација немачких окупационих власти и била им је потпуно подређена. То је нарочито дошло до изражаја од августа 1942. године и формирања Српске државне безбедности, у чији су састав ушле све колаборационистичке безбедносне структуре и довођењем на њено чело Драгог Јовановића (добила сва права, овлашћења и ранг активног министра), Немцима веома корисног и оданог. Цео процес реструктурирања био је одређен потребама немачке окупационе власти и подређен њиховој контроли. Будући претежно полицијска формација, а у складу са тим и наоружана, њени припадници нису често коришћени у већим акцијама и офанзивама против устаничких јединица. Уколико су у тим операцијама и коришћени, њихова улога је углавном била помоћна. О активностима Српске државне страже крајем 1942. године, интензитету сукоба, конкретним оружаним акцијама, спроведеним одмаздама, постављеним заседама, извршеним хапшењима и страдању становништва колега Стамболија је проговорио у посебним потцелинама овог поглавља. У њима кандидат пише о немачким сумњама у поузданост појединих четничких формација, процесу разоружања и распуштања тих јединица, формирању „редовне државне оружане силе“. Стању у Српској државној стражи током 1943. године колега Стамболија је, такође, посветио дужну пажњу. У тим деловима текста указао је на проблем ауторитета који је трајно био присутан у овим оружаним формацијама, скренуо пажњу на способност формације да одржава јавни ред и безбедност, размотрио скромно стручно знање командног састава и укупне активности потчињених, идентификовао распад војне структуре коју су означавала бекства стражара, подофицира и официра (ти бројеви у појединим месецима премашују бројку од 200 одбеглих)... што је најдиректније утицало на опште стање у Српској државној стражи. Посредно је указао на активности партизанских јединица које су господариле у „прибрежним крајевима“ Србије, делатност „илегалних“ одреда, акције четничких формација, што је најдиректније утицало на промену формације Српске државне страже и укрупњавање њених јединица. Део тих акција тумачен је од колаборационистичких власти као „антисрпска активност“. Уочено је да је после капитулације Италије регистрована појачана делатност четничких јединица (Ваљевски округ, Ужички округ, Шабачки округ, Нишки округ...), али и партизанских

војних формација (Лесковачки округ, Крушевачки округ, околина Аранђеловца, Санџак...). Истраживање је показало да се свеукупно стање у Српској државној стражи није променило ни током прве половине 1944. године, да покушаји колаборационистичке власти да бројно, у оружју и морално ојачају чланство Српске државне страже нису дали очекиване резултате. Колега Стамболија је регистровао бројне обрачуне мањих и средњих размера које су представници Српске државне страже имали са партизанским и четничким јединицама, али и указао на облике сарадње који су постојали са „илегалним четницима Драже Михаиловића“ и која је показивала тенденцију јачања. У колаборационистичкој и квислиншкој „бици за Србију“ Српској државној стражи је била намењена важна улога, којој она, суштински, није могла да одговори. Планирана офанзива и сукоб код села Врела близу Алексинца, из јуна 1944. године, представљала је највећу самосталну битку СДС у току рата. Потпун пораз јединица Српске државне страже додатно је оголио све недостатке ове формације и најавио коначни пораз колаборационистичких и квислиншких снага у Србији. Продор партизанских дивизија и Црвене армије из септембра и октобра 1944. године означио је слом окупационе власти, а тиме и колаборационистичког режима у Србији. Унутар уједињеног „националног фронта“, који је имао циљ да „одбрани“ Србију од продора партизанских јединица и Црвене армије, своје место имала је и Српска државна стража. То је још једна тема о којој колега Стамболија пише. На крају овог поглавља дат је покушај квантификације почињених злочина припадника СДС на основу података Државне комисије за злочине окупатора и њихових помагача и књига заточеника логора Бањица. На основу представљених података, колега Стамболија закључује да СДС нигде није у првом плану по броју почињених злочина, али и да је њена улога у репресији знатна и документована, а да су њени припадници самим својим учешћем у колаборацији допринели да окупаторске јединице извршавају своје планове, што је само по себи злочин. Те делове докторске дисертације у којима су резултати истраживања исказани допадљивим графичким језиком сматрамо иновативним и изузетно историографски значајним.

У четвртом поглављу докторске дисертације кандидат је обрадио деловање бивших припадника СДС након њиховог укључења у састав Југословенске војске у отаџбини. Почетком октобра 1944. године, на скупу у Јагодини, а на основу претходно донете одлуке на састанку у Београду, делови Српске државне страже су образовали Српски ударни корпус ЈВуО. Кандидат је представио формацију Српског ударног корпуса (укупно 3 дивизије, 9 бригада, 27 батаљона и 108 чета) и назначио њен командни

састав. Образложио је војне и политичке разлоге који су утицали на њено напуштање Србије. Пропратио је кретање („голготу“) војне формације у оквиру ЈВуО (од Санцака, преко Горажда, Фоче, Власенице, Завидовића, Добоја, Дервенте, Славонског брода), и после тога самостално кретање групације (од 1.500 до 2.000 војника) преко Загреба и Марибора до Граца и Беча (око 1.500 припадника). Истраживање је показало да је Корпус углавном уништен у борбама са партизанским јединицама крајем 1944. године већ у западној Србији и источној Босни. Припадници Српског ударног корпуса су, уз подршку окупаторских снага чију су ратну судбину делили, пребачени у Словенију и Аустрију. У завршним данима рата највећи део њих предао се савезничким јединицама у Италији и Аустрији. Живот у камповима (Палманова, Њезена, Форли, Еболи, а касније Минстер, Гросенброде, Боргхорст, Бохолт, Линген) и емиграцији још једна је од тема о којој Небојша Стамболија пише. На крају ове целине дата је квантификација страдања припадника СДС у вансудским ликвидацијама након ослобођења Србије, а на основу података Државне комисије за тајне гробнице страдалих после 12. септембра 1944.

У петој целини насловљеној *Између ратних савезника и политичких и војних противника* кандидат је настојао да објасни сложен однос и позицију Српске државне страже између савезника и непријатеља. Обављено истраживање је недвосмислено показало да је неповерење, негативан и одбојан став био константа у односу намачког окупатора према јединицама Српске државне страже. О томе сведоче презир, омаловажавања, малтретирања, кажњавања, претреси, хапшења, разоружавања, одвођење у логоре, па чак и стрељања припадника Српске државне страже, као и промене у постојећој формацији. Наведено, како истиче кандидат, није било у колизији са степеном зависности Српске државне страже у односу на те исте окупаторске органе власти. Прво поглавље, у коме је обрађен однос са окупаторском влашћу („Савезницима“), најдиректније сведочи о степену зависности Српске државне страже од немачког окупатора, али указује и на њен однос према јединицама Димитрија Љотића (Српски добровољачки корпус), четницима Косте Пећанца и бугарским окупаторским формацијама. Показало се да настојања представника Српске државне страже на дисциплиновању четника Косте Пећанца и стављању тих јединица под чвршћу контролу, нису дала очекивани резултат.

У другом потпоглављу кандидат је презентовао подједнако сложен и вишестран однос Српске државне страже и Југословенске војске у отаџбини, а у трећем изложио облике непријатељства исказиваног према Народноослободилачком покрету. Уочио је

супротности проистекле из јавног и тајног деловања наведених формација, скренуо пажњу на степен инфилтрирања као начин досезања до информација и оружја, регистровао интензитет и учесталост међусобних сукоба. Показало се да су германофилски ставови појединих команданата и делова Српске државне страже најдиректније утицали на непријатељство према јединицама четничког покрета. Заједничка опасност од продора јединица НОП-а у Србију септембра и октобра 1944. године најдиректније је допринела „приближавању“ СДС и ЈВуО, али и јачању непријатељства са НОП-ом. Партизански покрет је, према истраживањима колеге Стамболије, био током целог ратног периода једини прави војни, политички и идеолошки непријатељ Српске државне страже, а сузбијање комунистичке делатности њен основни задатак. О томе су, уз остало, сведочили бројни оружани сукоби, хапшења, убиства и атентати... Истраживање је показало да „расположење“ припадника Српске државне страже за обрачун са комунистима није јењавало до самог краја рата и да је једино у том сегменту деловања та формација окупаторској власти била изузетно поуздана.

Последње поглавље докторске дисертације колеге Небојше Стамболије носи назив *Портрети*. У тим деловима текста дате су биографије команданата Српске државне страже – Стевана Радовановића и Боривоја Јонића, извршена анализа официрског кора (колективни портрет је настао на основу 664 сачувана досијеа официра Српске државне страже) и подофицира и презентован стандард и свакодневни живот. Наведене квантификације официрског и подофицирског кора, унутар којих су регистроване и бројне промене регистроване у периоду 1942 – 1944, имају трајну вредност и значајан су допринос српској историографији.

Постигнути резултати и научни допринос

Докторска дисертација колеге Небојше Стамболије превасходно је заснована на архивској грађи похрањеној у више домаћих архива, објављеним изворима, мемоарским списима, оновременој штампи и периодици, разноврсној историографској литератури. На том „чврстом тлу историје“ кандидат је засновао логичну структуру рада и утемељио своје анализе и закључке. Текст докторске дисертације, у којој је посебан акценат стављен на прокламовану организациону структуру Српске државне страже, која се под утицајем ратне стварности учестало мењала и прилагођавала датим

околностима, мисаоно је кохерентан, прецизан, јасан, значајним делом архивистички и сазнајно сасвим нов. Реконструкција војне формације, указивање на начине и форме деловања Српске државне страже, утврђивање односа потпуне зависности према окупатору, неповерење које је окупациона војна и цивилна власт имала према тим колаборационистичким формацијама, представља несумњив допринос истраживања које је колега Стамболија обавио. Ти делови докторске дисертације најдиректније поништавају покушаје политичке ревизије слике Другог светског рата и сведоче о поразној историјској улози и учинку колаборационистичких и квислиншких власти у Србији. То важи и за оне делове рада у којима су презентоване војне акције Српске државне страже, указано на облике сарадње са окупатором, квислиншким и колаборационистичким снагама, презентован сложен јавни и тајни однос са покретом генерала Михаиловића, истакнут константан непријатељски став и реконструисано стално сукобљавање које је одатле произлазило када је у питању Народноослободилачки покрет. У мери у којој је то било могуће кандидат је настојао да упоредно прати процесе који су утицали на природу окупационог режима у Србији и формирање и реорганизације војне формације каква је Српска државна стража (тренутак формирања, структура, војни ефективи, наоружаност, војно-полицијска делатност). Прецизније него у постојећој литератури кандидат је одредио место које је Српска државна стража имала у окупационој власти и вредновао поразни историјски учинак те јединице и људи који су је водили. Дефинисање задатака које је Српска државна стража обављала у годинама 1942 – 1944. још једна је од тема о којима кандидат пише. Истраживање је показало да окупаторске власти нису имале поверење према Српској државној стражи, да та организација није била кадра да се супротстави јединицама НОП-а, да током целог рата СДС није била борбено спремна да обезбеди ефикасно контролисање територије окупиране Србије, осигура одржање безбедности, избори се са криминалитетом, спута активности четничких јединица и комуниста. Велики број казни, дисциплинских мера, учињених престапа сведочио је о постојању бројних унутрашњих проблема моралне природе и идеолошког карактера са којима се вођство Српске државне страже свакодневно суочавало, што је најдиректније утицало на „половичан успех“ оружаних акција које је та војна формација изводила. У сазнајном смислу докторска дисертација колеге Стамболије помера границе наших досадашњих сазнања. Она јасно говори о режиму на чијем је челу био Милан Недић, карактеру окупације, суштини и размерама колаборације, структури војне формације, учињеним злочинима. Квантитативне анализе изведене на постојећим досијеима официрског и подофицирског кора Српске државне

страже и графички језик којима су оне докторској дисертацији исказане, представљају трајни допринос који значајно обогаћује српску историографију.

Имајући све наведено у виду слободни смо да Наставном и научном већу Филозофског факултета у Београду препоручимо да прихвати наш позитиван реферат о докторској дисертацији „Српска државна стража 1942 – 1944“ и колеги Небојши Стамболији одобри јавну одбрану на којој ће чланови комисије изнети своје појединачне примедбе и сугестије.

У Београду

Комисија:

28. 12 . 2019.

Проф. др Милан Ристовић, редовни професор,
Филозофски факултет у Београду

Др Мира Радојевић, редовни професор,
Филозофски факултет у Београду

Др Бојан Димитријевић, научни саветник,
Институт за савремену историју

Др Александар Животић, ванредни професор,
Филозофски факултет у Београду

Др Љубодраг Димић, редовни професор,
Филозофски факултет у Београду

(ментор и писац реферата)